

VESZÉLYHELYZETI RENDKÍVÜLI INTÉZKEDÉSEK A VÖRÖSISZAP SÚJTOTTA TERÜLETEKEN

1. Bevezetés

A 2010. évi magyarországi vörösiszap katasztrófa világviszonylatban is egyedülálló modellként szolgálhat a védekezési, beavatkozási és helyreállítási tapasztalatok vonatkozásában. A Kormány irányítása és a katasztrófavédelem vezetése centralizáltan, a kialakult helyzet kezelése érdekében meghozott intézkedésekkel helyreállíthatóvá vált a lakosság élet- és vagyónbiztonsága, a természetes és az épített környezet. A rendészeti szakterületüknek megfelelően közreműködő szervezetek a katasztrófa következményeinek enyhítése, felszámolása, az emberi élet, valamint a természetes és az épített környezet megóvása érdekében történt segítségnyújtás kezelése a koordináció metszéspontját is meghatározta.

Magyarország eddigi legnagyobb ipari katasztrófája következett be 2010. október 4-én 12:30-kor, mely súlyos személyi, anyagi és természeti következményekkel járt. Az esemény leírása az alábbiakban foglalható össze: a magántulajdonban lévő Magyar Alumínium Termelő és Kereskedelmi Zrt. (MAL Zrt.) területén, a vörösiszap zagyártározó X. kazettájának nyugati gátja átszakadt. A gátszakadás következtében 1.644.797 m³ maró hatású anyag, vörösiszap- és lúgos víz elegye a Torna-patakon keresztül elöntötte Kolontár, Devecser és Somlóvásárhely települések mélyebben fekvő részeit. Rövid idő alatt elmosta a környező településeket a hömpölygő iszap, elöntötte az épületeket, autókat sodort el. 10 lakos életét vesztette, 406 fő szorult egészségügyi ellátásra, közülük 120-an súlyosan megsérültek. Az elsődleges felmérések szerint az iszapár Kolontáron 2 utcában 47 lakóingatlant és 2 önkormányzati épületet, Devecseren 19 utcában 268 lakóingatlant, Somlóvásárhelyen 21 lakóingatlant öntött el. A későbbi pontosított felmérés alapján a sérült ingatlanok száma mindösszesen 337 darab, melyből később 307 darab került elbontásra. A károsultak száma elérte a 731 főt. A katasztrófával 1305 ha mezőgazdasági terület volt érintett, ezen belül 758 ha-t öntött el a vörösiszap.

2. Veszélyhelyzeti intézkedések vizsgálata

A Kormány a helyzet kezelése és a rendkívüli intézkedések megtétele érdekében Győr-Moson-Sopron, Veszprém és Vas megye közigazgatási területére a veszélyhelyzet kihirdetésére és a bevezetendő rendkívüli intézkedésekre vonatkozó jogszabályok alapján 2010. október 06-án kihirdette a veszélyhelyzetet, melyet az Országgyűlés felhatalmazásával a Kormány 2011. június 30-ig többször meghosszabbított. A különleges jogrend magában foglalja mindazokat az eseteket, amelyek az alkotmányos szabályozás különös részeként rendkívüli, kivételes időszakok esetére határozzák meg az állam működését. Célja, az állami hatékonyság fenntartása erre az időszakra, olyan biztonsági és védelmi rendszer kialakítása, amely biztosítja a rendkívüli helyzetek során felmerülő

feladatok végrehajtását, amelyekre a normál államszervezeti struktúra működése nem alkalmas, vagy erre a szervezeti és működési feltételek az adott időszakban nincsenek meg. A veszélyhelyzet a különleges jogrendek között az egyetlen olyan intézmény, amely nem az állam fegyveres védelmére irányul, ennek alkalmazási valószínűsége lényegesen nagyobb a többi esettípushoz képest. Ebben a helyzetben a rendészeti feladatok is determinálhatóan kapcsolódnak.¹

Kolontárról 12.28-kor érkeztek az első jelzések a Veszprém Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatósághoz, míg Devecserről 13.00-kor érkezett riasztás. Az ajkai tűzoltók 12.40-kor érkeztek ki és ekkor észlelték a vörösiszappal történő elöntés tényét. Az első intézkedés során 13.10-kor V. fokozatúra emelték a riasztást, majd a helyzet kiterjedtségére, súlyosbodására való tekintettel az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság főigazgatója az ország más területéről is a helyszínre rendelt tűzoltó, katasztrófa-, és polgári védelmi, rendőri, továbbá országos mentőszolgálati, vízügyi és környezetvédelmi erőket, eszközöket.² További intézkedésre aktivizálásra került a KKB Operatív Törzse, az OKF-en a Veszélyhelyzeti Központ, a helyszínen pedig felállításra került az Operatív Törzs. Az OKF a kárt szenvedett lakosság lelki gondozására a Krízis Intervenciók Team képviselőit küldte a helyszínre.

A rendőrség helyszínre vezényelt állománya segítette a közbiztonság fenntartását, a mentési és mentesítési tevékenység gyors és hatékony lebonyolítását. Az érintett polgármesterek tevékenységének megsegítésére polgári védelmi kirendeltség-vezetőket vezényeltek ki 24 órás váltással. A mentésirányítás és mentesítési tevékenység támogatására a Fővárosi Központi Rendeltetésű Mentőszervezet állományából a Mozgó Vezetési Pont, valamint a Logisztikai Csoport helyszínre riasztása történt meg. A területre a későbbiekben 8 VFCS összevonására történt intézkedés, feladatul tűzve ki számukra a folyamatos mintavételezést és a lakosság tájékoztatását. Október 5-én beüzemelésre került a NEO-PVIR katasztrófavédelmi információs rendszer, melynek működése egy rövidebb üzemzavar kivételével folyamatos és hatékony volt.³

A Honvédelmi Minisztérium szervezeti egységeinek részéről tevékeny összefogás valósult meg a katasztrófa következményeinek felszámolásában. A Magyar Honvédség állományából a kezdeti csúcsidőben napi 410 katonával, 142 technikai eszközzel vettek részt a helyszíni munkálatokban, valamint 113 fő és 41 technikai eszköz laktanyai készülségben tartózkodott. A napi összegzett létszámok alapján közel 2 200 fő és több mint 400 technikai eszköz került bevonásra. A Magyar Honvédség kijelölt egységei részt vettek a vörösiszap, valamint a romok eltávolításában, elszállításában. Az MH Havarria Laboratórium radiológiai méréseket hajtott végre, mely során megállapításra került, hogy a terepen mért sugárszint nem haladja meg a természetes háttérsugárzás szintjét. Az ABV Mentésítő Csoport a telepített mentesítő állomáson a személyek, technikai eszközök, utak és egyéb tárgyak vörösiszap szennyeződésének eltávolítását végezte. A Magyar Honvédség szállítóhelikopterei a katasztrófa helyzet kezelése során folyamatosan alkalmazásra kerültek, részben a sérültek kórházba szállítására, részben pedig légi felderítés végrehajtása céljából.

¹ Finszter Géza: Rendészettan. Dialóg Campus Kiadó. Budapest, 2018. 121. o.

² Bleszity János - Földi László - Haig Zsolt - Nemeslaki András - Restás Ágoston: Engineering science researches and effective government. American Journal of research education and development, 2017. Taylor – Francis Online 17-34.o.

³ Ambrusz József – Muhoray Árpád: A vörösiszap-katasztrófa következményeinek felszámolása, a keletkezett károk helyreállítása. Bolyai Szemle 2015/4. 67-85. o.

A baleset helyszínén az Országos Mentőszolgálat részéről 1 kárhelyparancsnoki autó, 1 mentőorvosi kocs, 1 rohamkocs, 8 esetkocs, 18 mentőgépkocs, 4 mentőhelikopter és 2 Tömeges Baleseti Egység vett részt. A katasztrófa sérültjeit az ajkai Magyar Imre Kórház, a Veszprém Megyei Csolnoky Ferenc Kórház, a győri Petz Aladár Megyei Oktató Kórház és az Állami Egészségügyi Központ látta el. A katasztrófa bekövetkezése után nem volt fennakadás sem a gyógyszer-, sem a kötszerellátásban.

Az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat (a továbbiakban: ÁNTSZ) helyi erői megerősítésére más térségből 7 közegészségügyi-járványügyi felügyelő került átirányításra. Az Országos Frédéric Joliot-Curie Sugárbiológiai és Sugáregészségügyi Kutató Intézet főigazgatója az Országos Tisztifőorvosi Hivatal kérésére haladéktalanul a helyszínre küldte az Országos Sugár-egészségügyi Készenléti Szolgálatot azzal a feladattal, hogy felmérjék, ellenőrizzék az iszap összetétele jelenthet-e sugáregészségügyi kockázatot. A vörösiszap beszáradásával növekedett a kiporzás veszélye, ezért az ÁNTSZ október közepén megkezdte a levegő porterhelésének vizsgálatát is.⁴

A Környezetvédelmi Felügyelőség képviselői 2010. október 5-én soron kívül végrehajtották a MAL Zrt. zagyatározóinak ellenőrzését. A Közép-dunántúli KÖVIZIG 2010. október 4-én III. fokú vízminőségi készütséget rendelt el fertőtlenítés, kármentesítés, lúgos kémhatás semlegesítése, a szennyező anyag csökkentése érdekében. Az élővizek szennyeződésének csökkentése érdekében a vízügyi szervek iránymutatásával a Marcal szennyezéssel érintett folyószakaszain mederduzzasztás történt és különböző megoldásokkal (kálcium-nitrát és magnézium-nitrát folyóba történő adagolásával) a lúgos elegy közömbösítésének munkálatait végezték el a védekezésben közreműködő szervezetek. A beavatkozásnak köszönhetően a lúgosság nem terjedt ki a Marcalon túlra, és a nehézfém komponensek sem növekedtek meg a Marcal befogadójában. 2010. október 21-én a vízügyi igazgatóság szervezésében megkezdődhetett a szennyeződött parti sávok és medrek tisztítása. A környezetvédelmi és vízügyi igazgatóságok vízminőségi kárelhárítási tevékenysége biztosította azt, hogy a vörösiszap szennyezés nem érte el a Dunát, elhárítva ezzel a környezetvédelmi probléma nemzetközivé szélesedését.

Az élelmiszer-, növény- és állategészségügy terén a Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal 2010. október 4-én 16.00-kor kihirdette a halászati és vadászati tilalmat. A szennyezett takarmány, illetve élelmiszer forgalomba hozatalának és felhasználásának megtiltására hatósági főállatorvosi intézkedés elrendelésére került sor. Ezen túlmenően Veszprém, Győr-Moson-Sopron és Vas megyében az érintett települések közigazgatási területein legeltetési és takarmány-felhasználási, valamint erdőgazdálkodási tilalom, továbbá talajművelési korlátozás elrendelésére került sor. A közlekedési igazgatási intézkedések során a közúti közlekedésben lezárásra került a 7339 sz. Devecser – Ajka összekötő út, valamint a Devecser városon áthaladó országos közutakon az átmenő forgalom kitiltására és a 8. sz. úton forgalomkorlátozási intézkedések megtételére került sor. Ezzel párhuzamosan a térségben fokozott útellenőrzés zajlott, beleértve a műtárgyak részletesebb ellenőrzését.

A Magyar Tudományos Akadémia szakértői csoportja tudományos álláspontot dolgozott ki a kormányzat számára a talaj és az ivóvíz védelme, valamint a mentesítés

⁴ Ferencz Zoltán – Teknős László: Az emberek egészségét és életét veszélyeztető kockázatok csökkentési lehetőségei. In: Antal Z. László – Ferencz Zoltán – Páldy Anna (szerk.) Éghajlatváltozás és egészség. Társadalomtudományi Kutatóközpont. Budapest, 2020. 129-156. o.

megvalósítása érdekében.⁵ A karitatív szervezetek és civil mentőszervezetek felajánlásokat tettek az érintett területeken élők helyzetének gyors javítása érdekében.

Az eseményt követő egyik legfontosabb műveleti intézkedés a töltésszakadás lokalizálása, egy újabb előtér lehetőségének kizárása, a szennyezett felületek semlegesítése, az élővíz szennyezésének csökkentése volt. 2010. októberétől folyamatos volt az ivóvíz és a levegő szennyezettségére irányuló ellenőrző mérések figyelemmel kísérése, az adatok közzététele. A lakosság körében számos egészségügyi szűrővizsgálatot végeztek. Az életveszélyessé, lakhatatlanná nyilvánított lakóingatlanok bontása, valamint új lakóingatlanok építése ütemezetten zajlott. A katasztrófa során keletkezett károk felmérése és megtérítése, - beleértve a nem lakóingatlanokban esett károkat, mezőgazdasági, gépjármű, vállalati, gazdálkodó szervezetek kárait, - folyamatosan megtörtént. A Kormány a veszélyhelyzet kihirdetésekor állami felügyelet alá vonta a MAL Zrt-t, kormánybiztost nevezett ki, mely következtében a gyártási, logisztikai, gazdasági, értékesítési, környezetvédelmi, biztonsági, kárelhárítási tevékenységek ellenőrzés alatt álltak. Ezen időszak alatt a MAL Zrt. fokozatosan, a termelés folyamatos fenntartása mellett áttért a nedves technológiáról a száraz technológia alkalmazására, amely jobban szolgálja a térség biztonságát.

A kárterület nagysága és a végrehajtandó feladat összetettsége, egy szervezett vezetési-irányítási rendszert igényelt, így 2010. október 5-től, a Kormány döntését követően a kárhelyszínen, a mentési tevékenység, a kárfelszámolási feladatok helyszíni irányítására operatív törzs került kialakításra. Az operatív törzs feladata a kármentés koordinálása, a logisztikai biztosítása, a társszervek munkájának, tevékenységének összehangolása volt.⁶ Ez napi szinten közel ezer ember irányítását és több száz technikai eszköz felügyeletét jelentette. Ekkor kezdődött meg a sérült ingatlanok számbavétele, az igazságügyi építészeti szakértői kárérték megállapításai, illetőleg a Belügyminisztérium által megbízott szakértőkkel az ingatlanok vizsgálata, besorolása bontandó és helyreállítandó kategóriába. Ezen időszakban kellett intézkedni a kolontári védőgát megépítése miatt az első 12 kolontári sérült lakóépület kényszerbontásáról is. Az ÚKKK a feladatok térségi összehangolása, a helyszíni irányítás és koordináció érdekében műveletirányító, jogi, újjáépítési és logisztikai munkacsoportot működtetett a veszélyhelyzet kihirdetésének végéig. A mentési munkálatok vezetése és irányítása, komplex szervezést és logisztikai biztosítást igényelt. Lépcsőzött vezetési rendszer került kialakításra.⁷ A kárhelyszínek körzetekre lettek felosztva, melyeket utca parancsnokok vezettek.

3. A károsultak lakhatási feltételei biztosításának elemzése

A kialakult rendkívüli helyzet rendezése és a helyreállítás jogi alapjainak megteremtése érdekében a Kormány határozatban döntött a lakóingatlanukat elvesztő

⁵ Kiss Alida - Bekő László - Tomor Tamás: Légi távérzékeléssel nyert adatok a katasztrófamenedzsment szolgálatában. In: Restás Ágoston – Urbán Anett – Bodnár, László (szerk.) Tűzoltó Szakmai Nap. BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság, Budapest, 2017. 137-140. o.

⁶ Muhoray Árpád: Az Újjáépítési Kormányzati Koordinációs Központ tevékenysége a vörösiszap-tragédia után. Építésügyi Szemle 53. 2010. 8-10. o.

⁷ Kovács Gábor: A rendészeti vezetés- és szervezésemélet elméleti alapjai. In: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.) Gondolatok a rendészettudományról: Írások a Magyar Rendészettudományi Társaság megalapításának tizenötödik évfordulójára alkalmából. Magyar Rendészettudományi Társaság, Budapest, 2019. 191-201. o.

károsultak kárenyhítéséről (mind ingatlan⁸, mind ingósági kárenyhítés⁹), valamint Kolontáron és Devecserben új lakóparkok építéséhez szükséges előkészületek megtételéről.¹⁰ Ezek pénzügyi fedezetét a Magyar Köztársaság 2011. évi költségvetéséről szóló 2010. évi CLXIX. törvény XIV. Belügyminisztérium fejezet 20-as cím 01-es alcím 34-es jogcímcsoport „Katasztrófa elhárítási céllelőirányzatok” fejezeti kezelésű előirányzat tartalmazza. A vörösiszap kiömlés védekezési és helyreállítási költségeinek pénzügyi fedezetére szolgáló előirányzat felhasználási szabályait a Katasztrófa elhárítási céllelőirányzatokról szóló 5/2010. (XII.3) BM rendelet, valamint a Katasztrófa elhárítási céllelőirányzatok 2011. évi felhasználásáról szóló 16/2011. (V.2) BM rendelet tartalmazta.

A károsultak elemi lakhatási feltételeinek biztosítása érdekében a Kormány – a károkozó felelősségét nem érintve – a káresemény által érintettek számának alapján döntött az állami kárenyhítésről és kötelezettséget vállalt a károsultak irányába. A helyreállítás és az újjáépítés kivitelezésére 2010. december 3-án megkötött fővállalkozói szerződés alapján a megrendelő az OKF, a fővállalkozó a VeszprémBer Zrt. volt. A szerződés tárgya a vörösiszap katasztrófa által érintett településeken a károsult lakóépületek bontása, új lakóépületek és közművek kijelölt lakóterületre vonatkozó tervezése, engedélyeztetése és kulcsrakész kivitelezése. A műszaki ellenőri feladatokat a megrendelővel kötött szerződés alapján a Csíky és Társa Beruházás szervező Kkt. látja el. A tervek módosítására vonatkozó felkérést a Pannonterv-Veszprém Kft. kapta meg. Az egyeztetésben részt vevő államigazgatási szervek, valamint a devecseri önkormányzati hivatal munkáját a BM Területrendezési és Építésügyi Helyettes Államtitkárság koordinálta.¹¹

A meghozott kormányhatározatok értelmében a károsultak többféle kárenyhítési módokat közül választhattak: új építésű ingatlan biztosítása, használt ingatlan vásárlása, a károsodott ingatlan helyreállításához szükséges anyagi javak biztosítása, külön (egyedi) kérelem alapján a károk ellenértékének készpénzben történő kifizetése. Új lakóház építését választó károsultak számára több tőpustertvet ajánlottak fel. Akik használt ingatlant kívántak kárenyhítésként vásárolni, az ország bármely pontján választhattak eladó ingatlant. Azon károsultak, akik lakhatásukat más módon biztosítani, kérhették a káruk készpénzben történő enyhítését. A megkötött kárenyhítési támogatások alapján összesen: 112 új építésű ingatlan, 121 használt ingatlant vásárlás és 121 készpénzes megváltás történt mely utóbbi magában foglalta 53 esetben a helyreállítás pénzbeli támogatását is. 2010. december 8-án Kolontáron, február 10-én Devecseren elkezdődtek az építési munkálatok a lakóparkokban. Az ÚKKK irányításával a kivitelezők folyamatosan végezték a sérült lakóingatlanok bontását.

A 2010. október 6-án kihirdetett veszélyhelyzet során nem lakóépületben keletkezett további károk enyhítéséről szóló 1222/2010. (XI. 4.) Korm. határozat lehetővé tette a károsult lakóépületekben lévő háztartási ingóságokban (bútor, a háztartás viteléhez elengedhetetlenül szükséges háztartási eszközök, ruhaneműk, élelem, egy gépjármű, stb.) esett károk enyhítését.

A katasztrófa során keletkezett kárból az állami kárenyhítés keretén belül rendezhető rész fölötti kárérték adomány formájában térülhet meg, a Civil Humanitárius

⁸ 2010. október 6-án kihirdetett veszélyhelyzet során keletkezett károk enyhítéséről és a helyreállításról szóló 1221/2010. (XI. 4.) Korm. határozat.

⁹ 2010. október 6-án kihirdetett veszélyhelyzet során nem lakóépületben keletkezett további károk enyhítéséről szóló 1222/2010. (XI. 4.) Korm. határozat.

¹⁰ 2010. október 6-án kihirdetett veszélyhelyzet következtében keletkezett károk enyhítése érdekében az új épületek építéséhez szükséges területbiztosításról szóló 1223/2010. (XI. 4.) Korm. határozat.

¹¹ Szaló Péter et al.: Építésügyi feladatok a 2010. évi katasztrófák után Borsod-Abaúj-Zemplén megyében és Devecser térségében. Területi Statisztika. Budapest 2011. 121-147. o.

Koordinációs Központba tömörült karitatív szervezetek, vagy a Magyar Vöröskereszt részéről. A Katasztrófa elhárítási céllelőirányzatok 2011. évi felhasználásáról szóló 16/2011. (V.2.) BM rendelet alapján a Belügyminisztérium az OKF közreműködésével nyújtott támogatást a vörösiszap katasztrófa során kárt szenvedett vállalkozások kárának enyhítésére. A Vidékfejlesztési Minisztérium jövedelemplótló támogatást hirdetett meg a mezőgazdasági termelők és feldolgozók részére a kieső jövedelmek ellentételezésére, illetve a likviditás biztosítására. A vörösiszap-katasztrófa károsultjainak megsegítésére idehaza és külföldön is széleskörű összefogás alakult ki, jelentős anyagi forrásokat mozgósítottak más állami, önkormányzati, gazdálkodó, karitatív szervezetek, intézmények, de az egyes állampolgárok is. Mindezek adományainak összefogására a károsultak és a közösségek kárenyhítésére, a környezet védelmére a Kormány 252/2010. (X.21.) számú rendeletével létrehozta a Magyar Kármentő Alapot, intézkedett tehát a széleskörű nemzeti és nemzetközi összefogással való megsegítés érdekében az alap bevételeire, működésére és annak terhére való támogatás módjára.

4. Összefoglalás

A katasztrófa következményeinek felszámolására Magyarország Kormánya gyors, határozott, szolidáris intézkedéseket hozott. Azonnali intézkedések kerültek bevezetésre a mentés, mentesítés és műveletirányítással összefüggésben, de adómentes lett a közcélú adományozás, illetékmentesek lettek a hatósági eljárások (helyreállítás, újjáépítés). A kormányhivatalok tisztviselői a helyszínen segítettek a helyi önkormányzatoknak, a karitatív szervezetekkel való szoros együttműködés került kialakításra, bevonásra kerültek a szakmai szervezetek, jótékonyági akciók kerültek megszervezésre, a károsultak teljes kárenyhítési rendszerének kialakítása, megszervezése. A térségi rehabilitáció azonnali megkezdése okán az épített- és természeti környezet viszonylag hamar helyreállt. 2011. október 4.-re elkészült Devecserben az iszappal előtött településrészen létesített, a város-rehabilitációt is szolgáló Emlékpark, míg Kolontáron a vörösiszap katasztrófa áldozatainak Nemzeti Emlékhelye.

A katasztrófa természete mindenki számára új volt, mégis rugalmasan és gyorsan sikerült reagálni és megoldásokat találni a katasztrófát követő sokrétű kihívásokra.¹² Megállapítható azonban, hogy minden katasztrófatípus differenciált kihívást jelent ezért különböző válaszokat feltételez. Ezért kiemelten fontos, hogy a szerzett veszélyhelyzeti tapasztalatokat minden érintett szervezetnél, hatóságnál be kell építeni, integrálni a gyakorlatban, amit szükség esetén alkalmazni kell a jövő kihívásaira tekintettel.

¹² Kátai-Urbán Lajos - Cimer Zsolt - Cséplő Zoltán - Vass Gyula: Examination of the technical competencies required to fulfill the industrial safety responsibilities. In: Bodnár, László – Heizler György (szerk.) Proceedings of the Fire Engineering & Disaster Management Prerecorded International Scientific Conference. Budapest, Védelem online, 2021. 404-413. o.